

A Pásztói Állami Polgári Fiúiskola szerepe a régió és a település életében 1895 és 1920 között

Gortva János

Bevezetés, problémafelvetés

Pásztó egy, a mai Nógrád megye területén található település, amely 1950-ig Heves megyéhez tartozott. Pásztó ősi település, közzismert tény, hogy már Anonymus Gesta Hungarorumában is szerepel a neve Nógrád és Nyitra várának bemutatásakor. A gesta szerint Pásztó volt az Árpádok egyik szálláshelye, innen indultak Nyitra és Gömör meghódítására. A névtelen szerző leírását és ezzel Pásztó honfoglalás kori létezését a modern régészet eredményei is megerősítik. Valter Ilona korábbi régészeti kutatások alapján rámutat arra, hogy az Anonymus által leírt útvonal egészen vannak a korszakra datálható régészeti lelőhelyek, azaz a leírás valós lehet, ténylegesen a honfoglaló nemzetségek szálláshelyét jelölheti. Pásztó története tehát valóban a honfoglalásig követhető nyomon (Valter, 2018). Vass József – Pásztó helytörténetének neves kutatója, a pásztói polgári fiúiskola egykori tanára – azt állítja, hogy Pásztót 1135-ben már oklevélben említik, és az Abák birtoka volt. Elképzelése téves, hiszen az abban az oklevélben szereplő Pásztó nevű település bizonyíthatóan nem azonos a mai Pásztóval, csupán névazonosságról van szó. Az oklevélben említett település mai neve Ipolypásztó (Varga, 2007). Pásztó királyi alapítású – bencés regula szerint működő – apátságáról 1138-ból származik okleveles említés. Valter Ilona azonban eddig még feldolgozatlan s így publikálatlan régészeti leleteket is áttekintve a XI. század közepére helyezi a monostor alapítását (Valter, 2018). Ugyanakkor a település legkorábbi előzményeit régészetileg még nem tárták fel, arról csak sejtéseink lehetnek. A régészeti feltárást ugyanis lehetetlenné teszi az, hogy a feltételezések szerinti ősi település helyén ma is működő temető van, így itt nem lehet megvalósítani egy ásatást (Valter, 2018). Arról a források alapján biztos tudomásunk van, hogy egy, a XII. században Pásztón járó itáliai klérikus itt talált rá Maximos Homologétész és Joanész Damaszkénosz műveinek néhány részletére, és fordította le azokat görögről latinra. A tényt, hogy görög egyházatyák írásait találták meg a pásztói monostorban, sokan úgy értelmezik, hogy a korai monostor görög, pontosabban bizánci rítusú lehetett. Ez valószínűleg túlzott általánosítás (Valter, 2018). Bármilyen is az igazság

azonban a korai monostorban élő szerzetesekről, az egészen bizonyos, hogy Pásztó már a XI–XII. században is egy fontos szellemi központ volt.

Ebben a tanulmányban egy 1895-től működő iskola regionális szerepét vizsgálom két forráscsoport, a helyi sajtó és az iskolai értesítők alapján, de röviden szólni kell az iskoláztatás helyi történetéről is. A pásztói iskolaügy is igen régi, középkori gyökerei vannak. Számos forrásunk van a témához, azonban e tanulmány témája és keretei nem teszik lehetővé ezek bemutatását és feldolgozását. A források lehetővé tennék azt is, hogy – bár töredékesen, de – rekonstruáljuk a pásztói iskolamesterek névsorát és juttatásait.

A középkori oktatás történetében természetesen az egyháznak és a plébániáknak volt óriási jelentősége. A falusi templomok többségében nem használtak orgonát, helyette a gyermekek énekei jelentették a zenét az istentiszteleteken. Az 1279. évi budai zsinat előírta, hogy a plébános a gyermekeket és a felnőtteket egyaránt oktassa a hittételekre. Emellett a már említett egyházi énekek betanítása, az előadások próbája is oktatási tevékenységnek tekinthető. Tulajdonképpen ez képezte a későbbi plébániai iskolák alapját. Soós Imre azt feltételezi, hogy az 1332. évi pápai tizedjegyzékben szereplő két pap azt mutatja, hogy Pásztón már ekkor létezett iskoláztatás (Soós, 1991). Varga Lajos ezt a felvetést hipotézisnek tekinti, s mint forrással nem bizonyított állítást elveti (Valter, 2018). Tény, hogy Soós Imre felvetése nem bizonyítható, de nem is cáfolható egyértelműen. Valter Ilona azonban – Soós Imre gondolatait erősítő módon – rámutat arra, hogy a középkorban a plébániai központok egyben iskolai helyszínt is jelentettek, hiszen a papnevelés és a gregorián énekek betanítása is oktatási, azaz iskolai tevékenység volt. Egyértelműen utal arra is, hogy az oktatást eleinte a plébános végezte, később azonban a nála lévő papok egyikét bízta meg ezzel a munkával. Ha tehát ebből indulunk ki, a két pap jelenléte valóban utalhat az iskola létezésére. Valter Ilona (2018) Békefi Remig nyomán azt is leszögezi, hogy a plébániai székhelyeken – még a Pásztónál kisebbeken is – országszerte léteztek iskolák a XIV–XV. században, azaz Soós Imre feltevése nem vethető el egyértelműen (Valter, 2018). Szintén érdemes leszögezni, hogy a forráshiány önmagában még nem jelenti, nem jelentheti egyértelműen az iskola hiányát. Valter Ilona például azzal bizonyítja mindezt, hogy Békefi Remig 1540-ig mindössze 275 városi, mezővárosi és falusi iskola létezéséről tudott írásos bizonyítékot felmutatni. Teljes mértékben azonosulni tudok Valter Ilona nézőpontjával abban a tekintetben, hogy egészen biztosan ennél jóval több iskola létezett, hiszen egyrészt a feltárt adatok egyértelműen mutatják, hogy a középkori Magyarországon országos iskolahálózat létezett, másrészt nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy Mohács és a török hódoltság időszaka alapvető forrásanyagot pusztított, pusztíthatott el. Álláspontom

szerint tehát – egyezően Soós Imre és Valter Ilona megállapításával – bátran kijelenthető, hogy Pásztón egészen korai időktől fogva létezett iskoláztatás akkor is, ha a forrásokkal mindezt nem tudjuk alátámasztani.

Biztos adatunk a pásztói iskola létezéséről 1428-ból való. Egy ekkor kelt végrendeletben egy lovat hagytak a pásztói iskolamesterre (Varga, 2007.) Ez tehát egyértelművé teszi, hogy ekkor már létezett iskola és iskolamester a városban. Így tehát 1895-ben egy olyan település alapított polgári iskolát, amelyen az iskoláztatásnak évszázados hagyományai voltak. Érdemes megvizsgálni, hogy milyen szerepet töltött be ez az intézmény Pásztó és a környező települések, a mikrorégió életében. A kérdés az, hogy mennyire volt szerves része az intézmény a település életének. Gyakorolt-e hatást a közösség mindennapjaira, vagy hatása kizárólag az iskola tanulóira terjedt ki? Képviselt-e olyan kohéziós erőt, amely az egész településre hatott, létezett-e élő kapcsolat a település lakossága és az iskolai közösség között? Feltételezésem szerint igen, egy ilyen intézmény hatása jóval nagyobb volt a korban annál, hogy az csupán az iskola falai között érvényesült volna.

A forrásanyag áttekintése

Korábbi publikációimban már utaltam arra, hogy az iskola fontos szerepet játszott Pásztó életében. Utalhatok például arra, hogy az alapításkor az volt a remélt funkciója, hogy segíteni fogja a mezőgazdaság újbóli fellendülését, vagy éppen arra, hogy már az első tanévben is egy fontos helyi ünnepség szervezői, résztvevői voltak a tanulók.¹ Ugyancsak jelentős, hogy az első világháború időszakában hadikórházként is funkcionált az épület.² Ezek a példák azonban még messze nem elegendők ahhoz, hogy pontosan meghatározhatóvá tegyék az iskola szerepét. Ebben a fejezetben a rendelkezésre álló források áttekintésével arra teszek kísérletet, hogy további példákkal bizonyítsam vagy éppen elvessem azt a feltevést, hogy a vizsgált iskolának a település és a régió életében is jelentős szerep jutott.

A tanulmányban feldolgozott időszak jelentős részében létezett Pásztón helyi sajtó, illetve maga az iskola is rendszeresen adott ki értesítőket, amelyekből rekonstruálható az intézmény élete s ezen keresztül a településen, illetve

1 Az alapításról lásd részletesen a szerző tanulmányát: Gortva János (2015): Az állami polgári fiúiskola alapítása és működésének kezdeti időszaka Pásztón. *Lakóhelyünk Honismereti Folyóirat*, II. évf., 1. sz. 29–39. p.

2 Erről a kérdésről részletesen lásd a szerző tanulmányát: Gortva János (2016): A városi funkciók vizsgálata Pásztó nagyközség esetében. *Lakóhelyünk Honismereti Folyóirat*, III. évf., 1. sz. 16–30. p.

a tágabb régió életében betöltött szerepe. Természetesen az ezekben fellelhető információk részben ismétlődtek, részben pedig a hiányzó évek miatt nem nyújtanak teljes képet a vizsgált időszak egészéről. Ezen hiányosságok ellenére azonban megfelelő alapot nyújtanak a kutató számára ahhoz, hogy megpróbálja rekonstruálni az eseményeket, és megfogalmazza következtetéseit. Ebben a fejezetben először az iskola helyi sajtóban való megjelenését vizsgálom, majd áttekintem az iskolai értesítőkből szereplő olyan információkat, amelyekből következtetni lehet az intézmény helyi és regionális szerepére.

Mielőtt a részletes tartalmi ismertetésre rátérnék, feltétlenül be kell mutatni magát a forrásanyagot. A pásztói sajtó története meglehetősen messzire nyúlik vissza. Vass József (1939) alapvető fontosságú munkájából ismert a Pásztói Közlöny címe, ugyanakkor e lap számai közül egyik könyvtárban, illetve levéltárban sem sikerült példányokat fellelnem. A forrás elvesztése rendkívül sajnálatos, hiszen Pásztó Város honlapja szerint a lap 1885 óta létezett (Pásztó Város honlapja). Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a városi honlapon forrásmegjelölés nem szerepel, de a lap létezését 1885 és 1907 közé datálja, amely nyilvánvalóan lehetetlen. Ezt már csak az a tény is egyértelműen igazolja, hogy Vass József szavai szerint a lap rövid ideig létezett, ráadásul 1907 előtt több más igazolhatóan működő pásztói hetilap működéséről tudunk, s annak a valószínűsége nagyon csekély, hogy azonos időben több helyi lap is működhetett volna. Ennek a sajtótörténeti kérdésnek az eldöntése azonban nem tartozik a téma szempontjából lényeges kérdések közé, ezért a probléma felvillantásán túl további vizsgálatára most nem vállalkozom. A következő – immár fennmaradt és vizsgálható – sajtótermék a Pásztó és Vidéke című hetilap, amely 1902 novembere és 1904 között létezett. Sajnos ez a hetilap sem maradt fenn hiánytalanul, de a fellelhető lapszámok számos fontos adalékkal szolgálhatnak Pásztó életéről, így a polgári iskola jelentőségéről is. A Pásztó és Vidéke tehát 3 évfolyamon át létezett, majd megszűnt az érdeklődés hiányában. Néhány év szünet után ismét hetilap jelent meg Pásztón, Pásztói Hírlap néven. Ennek a lapnak is sok lapszáma hiányzik, de a fellelhető lapszámok igen értékesek. Mielőtt azonban rátérnék a tartalmi elemek vizsgálatára, meg kell jegyezni a lap egyik hibáját, ami a hivatkozások pontosságát alapvetően érinti. Az évfolyamjelzés 1914-től kezdve tévesen szerepel a lapszámokon. Valójában az 1914-es lapszámok a 8. évfolyam számai, rajtuk azonban a 16. évfolyam jelzés szerepel, s ettől kezdve folytatólagosan hibásan jelölik az évfolyamokat. Nyilvánvalóan egy elírás történt, amelyet azonban a lap létezésének teljes időszakában fenntartottak, nem korrigáltak. Így az 1919-es lapszámok a rajtuk szereplő jelzés szerint a 21. évfolyam számai, holott a valóság ettől eltérő, hiszen az első lapszám 1907-ben jelent meg. Mindezen ismeretek nem tartoznak szorosan a témánkhoz, de

Pásztó története szempontjából fontosak, így mindenképpen alapvető fontosságú az ismeretük ahhoz, hogy megfelelő háttérét nyújtsák az itt megjelenített tényeknek, illetve magyarázatot adjanak a – látszólag – téves hivatkozásokra is. Az évfolyamok számozásában mutatkozó ellentmondás tehát nem érinti az információk teljességét, a feldolgozott időszak tekintetében a kontinuitás teljes, minden fennmaradt lapszám tartalma bekerült az elemzésbe.

A másik nagy forráscsoportot a már említett iskolai értesítők alkotják. Ezek szinte a teljes időszakban rendelkezésre állnak, bár adattartalmuk és terjedelmük erősen változó. Összességében megállapítható, hogy az iskolai élet olyan alapvető forrásaival van dolgunk, amelyek rengeteget segítenek abban, hogy információkat szerezzünk az iskola életéről. Természetesen erős forráskritikával kell használni, hiszen a forrástípus szerzője, de legalábbis szerkesztője a mindenkori iskolaigazgató, így nyilván a megállapításai helyenként nem elfogulatlanok. Ezzel együtt azonban, a megfelelő kritikával olvasva az értesítőket, rendkívül értékes forrástípusról van szó, amelynek információi sok esetben nem pótolhatók máshonnan, vagy éppen olyan módon pontosítják más források adatait, amely miatt forrásértékük rendkívül magas.

A sajtó elemzése

A Pásztó és Vidéke című hetilap rögtön az első számban, 1902. november 30-án foglalkozott egy, az iskolát és a települést is érintő kérdéssel. Hírt adtak arról, hogy a polgári fiúiskola vezetősége egy internátus megnyitását tervezi, amelyhez a szükséges tervek és a költségvetés is rendelkezésre áll. Az internátus létesítésétől a hír szerint azt várták, hogy az iskola tanulói létszáma növekedni fog, s ezzel pedig Pásztó is bevételhez jut.³ Ez a rövid hír tehát egyértelműen utal arra, hogy a település számára is fontos volt az iskola sikere, hiszen attól – pontosabban a diákok jelenlététől – anyagi hasznot is reméltek. Az összefüggés világos, hiszen az internátusba érkező fiatalok a településen éltek volna, így a pénzüket is ott költötték volna el. Azt a későbbiekben még látni fogjuk, hogy az internátus nélkül is sok polgári iskolás diák élt Pásztón, hiszen sokan laktak különböző családoknál is. A település és a polgári fiúiskola közötti kapcsolatot mutatja az a hirdetés is, amelyben az iskolához kapcsolódó gazdasági telep szőlőoltványait kínálja eladásra az igazgatóság.⁴ Természetes, hogy az iskola vezetése Pásztó saját lapjában is hirdeti ezeket az oltványokat, de ugyanakkor bizonyítja azt is, hogy a település és az iskola kölcsönösen füg-

3 *Internátus Pásztón.* Pásztó és Vidéke I. (1902:1) 3. p.

4 *Eladó szőlőoltványok.* Pásztó és Vidéke II. (1903:5) 3. p.

gtek egymástól anyagi értelemben. A helyi pedagógusoknak is nagy szerep jutott ennek a kapcsolatnak az erősítésében. Demecs József népiskolai tanító gazdasági szaktanfolyamot is végzett, így alkalmas volt arra is, hogy a polgári iskolában a gazdasági telepet vezesse. Róla tudjuk, hogy Bene József gazdasági szaktanító betegségének időszakában, 1901. december 15-étől a tanév végéig a polgári iskolában látta el a szaktanítói feladatokat helyettesi minőségben.⁵ Ez a pedagógus tehát egyszerre kötődött az elemi és a polgári iskolához s annak szőlőtelepéhez is. Szerepére azért kellett kitérnem, mert a helyi sajtóban is részletesen írt a szőlőtermesztés fontosságáról, illetve vállalta, hogy a Pásztó és Vidéke lapszámaiban ad a szőlőműveléshez hasznos tanácsokat.⁶ A kapcsolat ilyen módon egyértelmű, s világosan látszik, hogy a helyi pedagógusok igyekeztek az ismereteket szélesebb körben, a sajtó útján is terjeszteni, ráadásul mindezt összekapcsolták a polgári iskola céljával és – természetesen – részben annak gazdasági hasznával is.

Nemcsak ilyen jellegű írásokat találhatunk azonban a hetilapokban, hanem olyanokat is, amelyek arra utalnak, hogy a helyi lakosok számára feltehetően fontos, sőt izgalmas témát is jelenthetett a polgári iskola. Mai értelemben némileg bulvárosnak tűnik az a hír, amelyről 1903 nyarán olvashatunk. A hír arról szól, hogy a polgári iskolában tanuló Balla János és Rittler György kisterenyei, Ehrlich Jenő nagybátonyi, valamint Kecskés Mihály pásztói diák a rossz tanulmányi eredményük miatt megszökött. Közülük kettőről kiderül, hogy Rózsahegyig gyalogolt, a másik kettőről pedig némi rosszindulattal jegyzi meg a szerző, hogy amikor elfogy a pénzük, akkor majd hazatérnek.⁷ Ez a hír azt mutatja meg számunkra, hogy a polgári iskola életével és tanulóival kapcsolatos hírek – még ha gúnyos felhanggal s bulváros jelleggel is – egyértelműen számíthattak a pásztói lakosság érdeklődésére. Érdekesség ugyanakkor, hogy a következő lapszámban máris helyreigazítást közölnek, ugyanis tévesen állították, hogy Kecskés Mihály is a szökött diákok között lett volna, hiszen még csak a polgári iskolában sem vizsgázott.⁸ Ugyanez a szám más szempontból is hasznos, s előreviszi elemzésünket. Megtudjuk ugyanis, hogy Pásztón Rákóczi-ünnepély készült, amelynek szervezésében a település prominens személyiségei vettek részt egy bizottság tagjaként. Ebben a bizottságban a helyi casino és az ipartestület elnöke mellett helyet kapott több tanító, valamint a polgári iskola igazgatója, Láng János is.⁹

5 *A pásztói gazdasági tanfolyammal egybekapcsolt Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1901-1902. tanévről.* Schlesinger Mihály könyvnyomdája, Pásztó, 1902. 18–19. p.

6 *Elpusztult szőlőink felújításáról.* Pásztó és Vidéke II. (1903:1) 3–4. p.

7 *Eltűnt diákok.* Pásztó és Vidéke II. (1903:28) 3. p.

8 *Eltűnt diákok.* Pásztó és Vidéke II. (1903:29) 2. p.

9 *Rákóczy ünnepély Pásztón.* Pásztó és Vidéke II. (1903:29) 2. p.

Nyilvánvaló, hogy az igazgató bizottsági tagsága arra utal, hogy a település egyik elismert személyiségéről van szó, s ezáltal az általa vezetett intézmény tanulói is részt vettek az egész Pásztót érintő rendezvény lebonyolításában. Mindössze 2 évfolyam és néhány lapszámban előforduló említések alapján is érezhető, hogy a polgári fiúiskola fontos volt a pásztóiak számára, egyrészt feltételezhető, hogy a lakosság érdeklődésére számot tartó kérdés volt mindaz, ami az iskola életében történt, másrészt a polgári iskola pedagógusainak is jelentős vélemény- és gondolkodásformáló szerepe lehetett a településen.

A Pásztó és Vidéke utolsó évfolyamában is számos utalás található a polgári fiúiskola életére és mindennapjaira vonatkozóan. Ezek részletes bemutatása nem vinné előre az elemzést, így ettől eltekintek, de maga a tény mindenképpen említésre érdemes. Tudatják például a nagyközönséggel a vizsgák időpontját, a különböző tanári kinevezéseket és a tanév zárását is. Az említett hírek szintén azt támasztják alá, hogy a polgári fiúiskola működése a nagyközönség érdeklődésére tarthatott számot. Különösen érdekes azonban az 1904. július 17-én megjelent lapszám vezércikke, amely a helyi ipar jelentőségéről szól. Egyértelmű, hogy az álnéven író szerző elítélően beszél a polgári fiúiskoláról, mert annak vezetése egy ajánlatkérés kapcsán nem a helyi iparosokat bírta meg valamilyen munka elvégzésével. Ezen a ponton idézni kell a cikk vonatkozó részeit: *„S ha komoly bennünk az a szándék; hogy e szomorú gazdasági viszonyokat megváltoztassuk, a józan ész is diktálja, hogy elsősorban helyi iparunkat támogassuk. Különösen elvárhatják ezt iparosaink közintézeink részéről, melyek fenntartásához véres verejtékkel szerzett pénzükkel ők is hozzájárulnak. Igaz; közintézetek szükségletei fedezésénél az alapelv a nyilvános pályázat s nem mindig a legolcsóbb ajánlat a legkedvezőbb is; de hogy lehet erről beszélni akkor, midőn ezen elvet teljesen mellőzik? Hogy lehet bírálatot mondani egy zongoraszerző nagy tehetségéről mikor avatott fülek nem hallgatják az isteni zenét?! Nemrégiben olvastam egy nyílt levelet polgári iskolánk igazgatójához címezve. Nem akarok a levél tartalmával foglalkozni, e páros viaskodást majd elintézik a címező és címzett. S én csak azt mondom általánosságban minden viaskodónak, hogy: »Ne hagyd magad Schlesinger.« A tény tárgya magában véve jelentéktelen, kicsinység; de e kicsinység ragyogó példáját mutatja annak, hogy a gyetra temetői palotában nagyon sokat komponálnak, sokat billentyűznek s akarnak elővarázsolni mennyei zenét, de minél kevesebbet foglalkoz[ni] azzal, hogy ez a polgári iskola Pásztón van s innét csak: a masiniszta segítségével lehet menni — Kanizsára !”*¹⁰ Mindez több szempontból is érdekes. Egyrészt nyilvánvalóan érzékelhető, hogy a szerző elítélően tekint a polgári fiúiskolára, de legalábbis annak vezetőire. A gyetra te-

10 *A kisipar.* Pásztó és Vidéke III. (1904:29) 1–2. p.

metői palota kifejezés ebben a kontextusban azt sugallja, hogy a benne élők – így az igazgató – alapvetően elzárkóznak a valóságtól, s nem törődnek a községgel és közösséggel. Úgy érezhető, hogy a szerző az alapvetően jó szándékokat nem vonja kétségbe, de az eljárást, a helyi iparosok ajánlata helyett az olcsóbb ajánlat választását már elítéli. Maga a cikk egyértelműen megfogalmazza azt az elvárást a polgári fiúiskolával szemben, hogy az a helyi kisipart támogassa. Amikor azt vizsgáljuk, hogy mi az intézmény szerepe a település életében, és milyen elvárásokat fogalmaznak meg vele szemben, akkor ez egy rendkívül fontos adalék. Többször utaltam már arra, hogy az iskola létezésétől azt várták, hogy Pásztó gazdasága fejlődjék általa. Ez a cikk egy újabb adalék ezzel kapcsolatban. Itt már explicit módon is megjelenik az az elvárás, hogy az iskola közvetlenül, anyagilag is támogassa a helyi ipart és iparosokat, mintegy viszonzva azt a támogatást, amelyet ők adtak és adnak az iskola működéséhez. A cikk alapján nyilvánvalóan érzékelhető, hogy ezt az igényt az iskola vezetése nem tartotta szem előtt, így csalódást és ellenkezést váltott ki a közösség tagjaiból. A konkrét ügyről nem tudunk meg semmit ebből a cikkből, de maguk az elvek kifejezetten érdekesek, s sokat elárulnak az iskolával szemben támasztott elvárásokról. Nyilvánvaló, hogy itt nem az oktatással, a neveléssel közvetlenül összefüggő elvárásokról van szó, de az intézmény regionális és helyi szerepének vizsgálata kapcsán megkerülhetetlen kérdésre mutat rá. Arra az alapvető problémára utal ugyanis, hogy a település lakossága áldozatokat vállalt az intézmény létrehozása és működtetése érdekében, de ezzel összefüggésben hasznot is remélt, sőt, megkövetelte azt. Az előbbieken alapján kimondhatónak látszik az, hogy Pásztó lakossága és iparosai nemcsak a magasan képzett szakemberek kibocsátását várta az iskolától, hanem az egyes megbízások kapcsán is bizonyos előnyökre számított. Az intézmény tehát a szellemi és közösségi élet fenntartása, fellendítése mellett gazdaságilag is nagyon fontos volt a település életében, s ezzel kapcsolatban egyértelmű elvárásokat fogalmaztak meg az iskolavezetés felé. Egy héttel a cikk megjelenése után újra a polgári iskola ügye kerül a lap hasábjaira, immár egy államsegély kapcsán. Megtudjuk ugyanis a lapból, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter a pásztói állami polgári iskolával kapcsolatos gazdasági ismétlőiskola 1904. évi szükségleteinek fedezésére 422 korona 80 fillér állami segélyt engedélyezett.¹¹ Ahogyan a korábbiak, ez is azt mutatja, hogy az iskola életével kapcsolatos hírek közérdekklődésre tartottak számot. A Pásztó és Vidéke című hetilap anyagi okok miatt 1904. augusztus 28-án jelent meg utoljára, de még az utolsó lapszámok egyikében is hírt adott a polgári iskoláról. A hír szerint Székely Andor kezdeményezte, hogy az 1904/05-ös tanévben a polgári fiúiskola épületében leányiskolai tanfo-

¹¹ *Államsegélyezés. Pásztó és Vidéke* III. (1904:30) 3. p.

lyam működhessen. Ez ugyan kevesebb jogosultsággal rendelkezett volna, mint egy nyilvános leánypolgári, de egyértelműen előrelépést jelentett volna a településen élők számára. Témánk szempontjából ez azért jelentős hír, mert a gondolat megszületését és kezdeményezését a polgári fiúiskola létezése és infrastruktúrája tette lehetővé. A polgári leányiskolai tanfolyam olyan módon kezdhette volna meg a működését a tervek szerint, hogy annak helyszínéül a polgári fiúiskola épülete szolgált volna. Természetesen ez azt is jelentette, hogy a fiúiskola működésének átszervezését is tervezték. A fiúk számára tartott előadások délelőttre kerültek volna, így a lányok tanulhattak volna az épületben délutánonként.¹² A leányiskola terve kapcsán a szerző számba vette annak gazdasági hasznát. Megállapította, hogy a családok számára sokkal kedvezőbb, ha gyermekük helyben tanul, hiszen nem kell az ellátásért havonta komoly összegeket fizetni, ráadásul helyben a ruházat is olcsóbb. E sorokból is kitűnik tehát, hogy a polgári iskola létezése nemcsak oktatási szempontból volt fontos, nemcsak gazdasági hasznot vártak tőle a helyi iparosok, hanem a családok számára is jelentős anyagi könnyebbséget jelenthetett. Az említett cikk ugyan a létesítendő polgári leányiskola kapcsán említi ezeket az előnyöket, de könnyen belátható, hogy mindezek a már létező polgári fiúiskola kapcsán is egyértelműen jelen voltak.

A Pásztó és Vidékének – érdeklődés és így anyagi feltételek hiányában történő – megszűnése után Pásztón évekig nem létezett helyi sajtó. 1907-ben azonban újtára indították a Pásztói Hírlap című hetilapot. Ez a periodika – elődjéhez hasonlóan – számos ponton szól a polgári fiúiskoláról, de máshogyan is kapcsolódik ahhoz. A lap alapító főszerkesztője Láng János volt. Ő nemcsak az újonnan indult hetilap főszerkesztői feladatait látta el, hanem a polgári iskola igazgatójaként is működött. A tény, hogy a főszerkesztő egyben az iskola vezetője is volt, egyértelművé teszi a kapcsolatot az iskola és a település mindennapjai között. A helyi sajtó vezetője nyilvánvaló módon formálja a közvéleményt, s ha ő egyben az iskolát is irányítja, akkor világosan látszik, hogy a tantestületnek – de legalábbis egyes tagjainak – jelentős befolyása volt, illetve lehetett a település lakóinak gondolkodására. Ez a kapcsolat ugyanakkor óvatosságra kell hogy intse a kutatót, hiszen a kapcsolat miatt minden egyes, az iskola életét érintő hír kapcsán még erőteljesebb forráskritikával kell élni, a következtetések megfogalmazásakor nem szabad elfeledkezni erről a körülményről sem. Természetesen ez semmit nem von le a hetilap forrásértékéből, sőt bizonyos szempontból még emeli is azt, hiszen a hírek valóban első kézből kerültek a lapba. Ugyanakkor kutatói és módszertani szempontból még jelentősebb tudatosságot kíván meg, s szükségessé teszi az átlagosnál is körültekintőbb elemzést.

¹² *Leány polgári iskola Pásztón. Pásztó és Vidéke* III. (1904:33) 3. p.

Általánosan elmondható a lapról, hogy rendszeresen beszámol az iskola eseményeiről. Folyamatosan tájékoztatják a lakosságot a tanévkezdés, a szünetek, valamint a vizsgák időszakáról és természetesen a tanévzárás időpontjáról is. Emellett a tanfelügyelői látogatások időpontja és eredménye is rendszeresen feltűnik a hírek között. Ezek részletes bemutatása feleslegesen repetitívvá tenné a tanulmányt, másrészt érdemben nem vinné előre az elemzést. Ugyanakkor fontosak ezek a hírek is, hiszen igazolják, hogy a polgári iskola életének eseményeit közérdeklődésre érdemesnek tartották. Ennél sokkal fontosabbak azok az írások, amelyek ténylegesen bizonyítják, hogy a polgári iskola és a közösség élete számos ponton kapcsolódott egymáshoz. Bár a hírlap archívuma erősen hiányos, nagyon sok utalást találunk a polgári iskolára vagy éppen annak tanáraira vonatkozóan. Az említések a legkülönbözőbb témákat érintik az évek során, és a stílusuk is rendkívül változatos a humoros, már-már bulváros színezetű megjelenésektől az egészen komoly kérdéseket feszegető írásokig.

Rögtön az első két lapszám érinti a polgári iskola egyik fontos részét, a Vachott-kört. Hírt adott a lap arról, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter köszönetet nyilvánított dr. Platthy Adorjának a kör működését segítő 200 koronás alapítvány létrehozásáért.¹³ E rövid hírek mintegy kiegészítéseként olvasható az a cikk, amelyet a következő lapszám közölt a Vachott-önképzőkör működéséről. Ebben a szerző részletesen áttekintette a kör céljait, működését, sőt annak történetét is. A cikk végén mindezek után a szélesebb közönség segítségét és támogatását kéri.¹⁴ Korábban már szoltam arról, hogy Pásztó egyértelműen számított arra, hogy a polgári fiúiskola hasznot hajt a település számára, ebből az írásból az is látszik, hogy az intézmény is fontosnak tartotta a polgároktól származó támogatásokat. Az már az alapítás eseményeikor is látszott, hogy a lakosság összefogása fontos volt, de ez nem változott a működés időszakában sem.

Ugyanebben a januári lapszámban egy lényegesen oldottabb téma is megjelent a polgári iskola kapcsán. A hírek között olvasható rövid írás arról szól, hogy B. L. pásztói polgári iskolai tanár és családja Korponára utazott a karácsonyi ünnepekre, azonban csak Vácott vették észre, hogy lányukat a Nyugati pályaudvaron felejtették. Ugyancsak ebben a hírben szerepel B. A. újszászi tanító esete, aki viszont a Pásztón lakó szüleikhez utazott volna, azonban Miskolcon rossz vonatra szállt, s tévedését csak Vámosgyörkön vette észre.¹⁵ Ez a két viccesnek ható eset látszólag jelentéktelen, s egy iskola regionális szerepének vizsgálata során értel-

13 *Miniszteri köszönet.* Pásztói Hírlap I. (1907:1) 6. p.

14 *A Vachott-önképzőkör.* Pásztói Hírlap I. (1907:2) 2–3. p.

15 *Ha sok az utas.* Pásztói Hírlap I. (1907:2) 4. p.

mezhetetlen. Ennek ellenére mégis foglalkoznunk kell vele, mert a hírek mögötti implicit tartalom nagy valószínűséggel kifejezetten tudatos szerkesztői döntés. Értelmezésem szerint a hír célja éppen az, hogy a két pedagógus esendőségét, már-már ügyetlenségét megmutatva rokonszenvet ébresszen a nagyközönségben. Megmosolyogtató esetekről van szó, de rejtetten felhívják a figyelmet az iskola léteire, ráadásul esendőségében szimpatikussá tudják tenni a meg nem nevezett B. L. tanárt. Feltételezhetően a név elhallgatása is tudatos kommunikációs trükk, akár tematizálási célja is lehet, hiszen ha valaki nem tudná, hogy kiről van szó, annak felkeltheti az érdeklődését, és ezáltal az eset beszélgetések tárgyává válhat. Ugyanakkor a személy egyértelműen azonosítható, mivel az iskolai értesítőkből tudjuk, hogy az 1906/07-es tanévben egyetlen B. L. monogramú tanár, Bikkal László dolgozott a polgári fiúiskolában.¹⁶

Természetesen ennél komolyabb témák kapcsán is megjelent a lapban az intézmény, a továbbiakban ezekről kell beszélni, de az előzőekben bemutatott hír mindenképpen érdekes, és színesítheti az iskoláról, illetve annak jelentőségéről való gondolkodást. A következőkben szót kell ejtenünk azokról az ünnepségekről, amelyek kapcsán az iskola és Pásztó kapcsolata és egymásra hatása láthatóvá válik. Több hír szól az évek alatt a március 15-e és április 11-e alkalmából rendezett ünnepségekről, amelyeken a polgári fiúiskola diákjai és tanárai is rendszeresen részt vettek. A vizsgákhoz és a tanév eseményeihez hasonlóan ezekről sem szólok részletesen, de megemlítésük mindenképpen fontos. Számos olyan egyedi vagy ritkábban ismétlődő eset van viszont, amelyek bemutatása alkalmas lehet annak a feltételezésnek az igazolására, hogy a vizsgált intézménynek a település, sőt a régió életében is jelentős szerep jutott. Ezeket mindenképpen számba kell venni.

Annak eldöntése, hogy egy intézmény mekkora szerepet játszik egy település életében, nyilván akkor a legegyszerűbb, ha a helyi lakosok véleményét próbáljuk meg feltárni. Ebben segít az a „nyílt levél”, amely 1907 nyarán jelent meg a Pásztói Hírlap hasábjain. Ferenc József király megkoronázásának 40. évfordulója alkalmából a lap szerkesztői egy nyílt levelet fogalmaztak a település védőszentjének, Szent Lőrincnek a nevében. Nyilvánvaló, hogy ez a levél azokat a témákat érintette, amely a szerző szerint Pásztó, még pontosabban a pásztóiak számára fontos, illetve a lap szerkesztői azt akarják, hogy fontos legyen. A levélben a legkülönbözőbb témákról olvashatunk, a telefonvonal létesítésétől a tervezett fürdő létrehozásán át egészen a hetilap támogatásáig és természetesen

16 *A pásztói gazdasági szakoktatással kapcsolatos Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1906-1907. iskolai évről.* Nigrinyi Ferenc könyvnyomdája, Pásztó, 1907. 4. p.

sen a polgári iskoláig. A szöveg a mintagazdaság létrehozását emeli ki, a szent ezért dicséri a pásztóiakat.¹⁷ Ez is újabb bizonyítéka annak, hogy a polgári iskola s az attól remélt gazdasági haszon fontos téma Pásztón. Természetesen nem feledkezhetünk meg ugyanakkor arról sem, hogy a lap főszerkesztője egyben a polgári fiúiskola igazgatója is volt, ezért nyilvánvaló, hogy az a szándék húzódik meg a sorok mögött, hogy az intézményt minél népszerűbbé tegye.

A polgári iskolák útkereséséről, az új és újabb reformjaikról a XIX. század végén és a XX. század elején számos vita folyt, ami az országos szaksajtóban jól követhető, e vita bemutatása azonban ennek az írásnak nem lehet tárgya. Mindez azonban nemcsak az országos szaksajtóban jelent meg, hanem a pásztói helyi lapban is. A polgári iskolák hétosztályossá bővülése kapcsán jegyzi meg a lap, hogy a minisztérium és Pásztó között létrejött megállapodás értelmében Pásztó teljes polgári iskola működtetésére kapott jogot, így – ha a teljes polgári hét osztályt jelent – a pásztói polgári iskola is jogosulttá válik a hét osztály működtetésére, még hozzá hamarabb, mint mások, mert Pásztónak ehhez nem lesz szüksége új engedélyekre. A bővítést – értelmezésük szerint – az eredeti megállapodás alapján azonnal megtehetik.¹⁸ Alig néhány lapszámmal később ismét szó esik a polgári fiúiskoláról, mégpedig éppen abban a kontextusban, ami a téma szempontjából rendkívül fontos. Az említett cikk Pásztó helyzetével, jogi és gazdasági státuszával és kitörési pontjaival foglalkozik. Többször írtam már arról, hogy a polgári iskolát alapvetően a gazdasági kitörés eszközének tekintették. Ezt erősíti meg ez a cikk is. Ugyanakkor kifejezetten negatívan ír az intézményről, ugyanis azt állapítja meg, hogy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Érdekes szó szerint is idézni a szerző gondolatait: „*Vasutunk van. —Polgári iskolánk, (stb?) A vasut forgalmat nem nagyon idéz elő, (Legalább nálunk!) de nem is idézhet elő, mert iparról és kereskedelemről vajmi kevés szó eshet községünkben. Polgári iskolánkban a tanulók száma nem oly nagy, mint azt vártuk létesítéskor. Ennek az okát nem a helyi, hanem a vidéki viszonyokban kereshetjük, hiszen vidékünk telve van középiskolákkal.*”¹⁹ Meg kell jegyezmem, hogy a pásztói polgári fiúiskola Heves vármegye hasonló iskolái közül az elsők között nyitotta meg kapuit, tehát a szerző megállapítása legalábbis vitathatónak tűnik.²⁰ A vizsgált korszak végéig is csak Pásztón és Hatvanban működött ilyen intézmény, tehát ha népszerűtlen az iskola, az nem a konkurenciának köszönhető. Az egyértelmű ezeket a sorokat olvasva, hogy

17 *Szent Lőrinc levele Pásztó város lakóihoz.* Pásztói Hírlap I. (1907:25) 2–3. p.

18 *Gimnáziumból főgimnázium.* Pásztói Hírlap I. (1907:33) 3. p.

19 *Katonaságot Pásztónak.* Pásztói Hírlap I. (1907:35) 2. p.

20 Alispáni jelentés Heves vármegye 1895. évi állapotáról. Az érseki Líceum könyvnyomdájában, Eger, 1896. 20–22. p.

a cikk szerzője nem elégedett az intézmény beiskolázási adataival, vonzerejével és a településre gyakorolt hatásával sem. Az idézett cikk gondolatait támasztja alá egy néhány lapszámmal később megjelenő hír is. Ennek szövegét szintén célszerű szó szerint idézni: „*A hatvani polgári fiúiskolában hír szerint oly nagy a létszám a helyhez képest, hogy kénytelenek voltak a beiratkozándókat visszautasítani, s mint a »Hatvani Hírlap« írja, elküldték őket Pásztóra beiratkozni.*”²¹ A hír tehát azt mutatja, hogy a diákok egy részét az iskola annak köszönheti, hogy egy másik intézmény túljelentkezés miatt nem fogadott több tanulót. Ez nyilvánvalóan nem egy pozitív hír, hiszen azt mutatja, hogy a pásztói polgári fiúiskola nem az elsődleges célintézmény volt a környéken lakó iskoláskorú fiúk számára. Szintén az iskolatípus helykeresésére, jövőjének és feladatának meghatározási problémáira utal egy későbbi cikk. 1912-ben egy vezércikk jelent meg a Pásztói Hírlapban a kérdésről. Ebben a polgári iskola eredeti céljára, az iparközeliségre hívta fel a figyelmet a szerző, s egyben megjegyezte, hogy az intézménytípust egyértelműen el kell tolni abba az irányba, hogy az ipar megváltozott igényeinek megfelelni tudó, jól képzett szakembereket bocsásson ki a falai közül. Azaz erősíteni, bővíteni kell a gyakorlati, ipari jellegű képzést a polgári iskolákban.²² Ez a gondolat egyértelműen összhangban van azzal, amire már többször utaltam ebben a fejezetben, tehát azzal, hogy Pásztón mindig is úgy tekintettek a polgári iskolára, mint amelynek az az egyik funkciója, hogy a település gazdaságát és iparát fellendítse. Ha ennek az elvárásnak az intézmény meg tudott volna felelni, akkor lehetőséget teremtett volna arra, hogy Pásztó járási székhely lehessen, de legalábbis növekedjen a jelentősége a szűken vagy tágabban értelmezett régiójában. Később utalni fogok arra, hogy Pásztón alapvetően büszkéek voltak erre az intézményre, s úgy tekintettek rá, mint egy, a környéken is igen jó hírű iskolára, amelynek azonban folyamatosan fejlődnie kell, hogy megfeleljen az új és folyamatosan változó követelményeknek.

Egy oktatási intézmény természetesen jelentős kulturális hatással is bír, a tanulói közösség erkölcsi nevelése és tantervi oktatása mellett a művészeti, esztétikai nevelés ma teljesen egyértelmű cél. Nem volt ez máshogy a pásztói polgári fiúiskola esetében sem, erre számos utalást találhatunk a Pásztói Hírlapban is. Még mindig az első évfolyamot vizsgálva több hírt is olvashatunk Láng János iskolaigazgató unokájáról, Meggyesy Jánosról is. A gyermek mindössze 4 éves korában már híres cimbalomművésznek, valódi csodagyereknek számított. Édesapjával, a zenekonzervatóriumi tanár Meggyesy Zoltánnal

21 *Megtelt.* Pásztói Hírlap I. (1907:39) 2. p.

22 *Az ipari és mezőgazdasági irány a polgári iskolában.* Pásztói Hírlap VI. (1912:14) 1–2. p.

1907. október 3-án hangversenyt adott Pásztón. Az eseményhez a polgári iskola nemcsak úgy kapcsolódott, hogy az igazgató családtagjai voltak a fellépő művészek, hanem úgy is, hogy helyszínül a polgári iskola tornaterme szolgált. A különböző ünnepségek kapcsán is többször adtak hírt arról, hogy a polgári iskola tornaterme volt a helyszín, így volt ez a hangverseny esetében is. Mindez egyértelműen azt mutatja, hogy az iskola infrastrukturális szempontból egy fontos közösségi tér is volt a település életében, így az épületet a teljes közösség használhatta, és magáénak érezhette. Ráadásul a hírben szerepel, hogy a pásztói „aranyifjúság” a hangverseny után táncmulatságot tervez, így a magas művészet kedvelői mellett a fiatalok számára is fontossá, érdekessé téve az eseményt.²³ A koncert után is beszámolt az eseményről a lap, a hír szerint a 3 órás koncert nagyszámú közönség jelenlétében zajlott, tehát a lakosságot valóban érdekelhette az esemény.²⁴ Szintén az iskola közösségi és kultúraközvetítő szerepét mutatja az, hogy a már említett „aranyifjúság” a polgári iskolában tartott gyűlést, és ott egy műkedvelő egyesület létrehozásáról, valamint egy színelőadás megtartásáról is döntöttek.²⁵ Szintén az oktatási intézmény széles körű kultúraközvetítő tevékenységét mutatja az, hogy 1909-től kezdve rendszeresen hírt ad arról a lap, hogy különböző ismeretterjesztő előadásokat tartottak a polgári iskolában. Az első néhány ilyen előadást még csak a diákok körében szervezték, tehát nem léptek túl az iskola alapfunkciójának keretein. Ilyen előadás volt például Zombay Gyula keletutazó előadása. Ő a tanulóknak a Japánban és Mandzsúriában tett utazásairól számolt be.²⁶ Feltehetően ennek az előadásnak a sikere adta az ötletet az iskola vezetésének, hogy hasonló előadásokat tartsanak a nagyközönségnek is. Mindössze 2 hónap telt el a keletutazó előadása után, amikor a Pásztói Hírlap arról számolt be, hogy a tantestület tagjai ismeretterjesztő előadásokat fognak tartani a nagyközönség számára. A hír szerint ezt más városok mintájára teszik, s szó szerint is szerepel a szövegben a cél, azaz a közművelődés előmozdítása. Az előadásokat ingyenesen tartották vasárnap délutánonként. Szavaik szerint mindenkit várnak az előadásokon, osztálykülönbség nélkül. A cél tehát egyértelműen az volt, hogy minél szélesebb körben vonzzák a közönséget. A tervezett előadásokat is részletesen felsorolták, előadóikkal együtt. Az előadások között a történelmi témákat éppúgy megtaláljuk, mint a földrajzi, földtörténeti jellegűeket. Természetesen a művészet is helyet kapott az érintett szakterületek között. A zene, a szobrászat, az építészet

23 *Művészi hangverseny*. Pásztói Hírlap I. (1907:40) 2. p.

24 *Meggyesy hangversenye*. Pásztói Hírlap I. (1907:41) 2. p.

25 *Műkedvelői színelőadás*. Pásztói Hírlap I. (1907:42) 3. p.

26 *Keletutazó Pásztón*. Pásztói Hírlap III. (1909:38) 3. p.

és az irodalom kérdéseivel is foglalkoztak a pedagógusok ezeken az ismeretterjesztő előadásokon. Olyan, a mai irodalmi kánonban is szereplő, alapvető fontosságú szerzők munkásságát ismerhette meg a közönség, mint Arany János, Petőfi Sándor vagy éppen Vörösmarty Mihály. Az előadásokat szavalatokkal színesítették.²⁷ Ezt követően rendszeresen beszámolnak a megtartott és az elkövetkező ismeretterjesztő programokról, amelyek a megjelenő hírek szerint nagy népszerűségnek örvendtek, és nagyszámú közönséget vonzottak.

Az iskola helyzete és szerepe folyamatosan téma volt a helyi sajtóban. Azt már többször említettem és rámutattam, hogy a polgári fiúiskolát egyfajta kitörési pontnak tekintették, s Pásztó fejlődését várták tőle, de a kérdés időről időre újra megjelent a lapok hasábjain. Indokolatlannak tűnhet ismét foglalkozni ezzel, de az idő előrehaladtával nyilván az iskola helyzete is változott, így célszerűbbnek látom – szemben a problémátörténeti megközelítéssel – a kronologikus előrehaladás elvét követve ismét megjeleníteni a kérdést. 1909 októberében egy viszonylag hosszú cikk látott napvilágot Pásztó helyzetéről, s ebben a szerző nagy figyelmet szentel a polgári iskolának is. Szavait idézem, mert véleménye, gondolatai az interpretációmban nem érvényesülnének tökéletesen: „*Polgári iskolája nagy területen, igen jó hírnek örvend és jövő évben az elemi iskolákat is államosítják. [...] A polgári iskolájára ráfizet az állam, bár az kitűnően működik. Hogy annak felvirágoztatására, leánypolgárit is kellene felállítani, arra senki se gondol – de Hatvan és Tarján megelőztek ebben is, mert üzletnek is bevált, amennyiben [több] leánynövendék van, mint fiú. Hogy pedig polgári iskolánk fölé egy kereskedelmi vagy ipariskolát állítsunk, arról még álmodni is szentségtörés volna s gondolni is csak szent borzalommal gondol az előjáróság. Majd meglátjuk, hogy ebben is meg fog bennünket előzni Salgótarján. Hiszen nagy darab földön nincs sem kereskedelmi, sem felsőbb ipariskola és ha itt ilyent létesítenénk, valóságos hiányt pótolna.*”²⁸ Az idézett szövegben igen sok érdekes és fontos adalékot találhatunk. Egyrészt a szerző egyértelműen leszögezi, hogy az iskola nagy területen jó hírnek örvend, másrészt azt, hogy kitűnően működik. Ugyanakkor viszont azt is kijelenti, hogy további intézkedésekre van szükség az intézmény felvirágoztatásához. Tényszerűen téved a cikk szerzője abban, hogy a leánypolgári alapításának gondolata fel sem merül, hiszen emlékezhetünk arra, hogy a leánypolgári gondolata – ugyan tanfolyami formában, de – már korábban is megjelent, többek között a helyi sajtóban is nyomot hagyva. Már a beiskolázásról szóló hír kapcsán is utaltam arra korábban, hogy Pásztó és polgári iskolája egyértelműen verseny-

27 *Népszerű ismeretterjesztő előadások Pásztón.* Pásztói Hírlap III. (1909:47) 2. p.

28 *Községünk helyzete.* Pásztói Hírlap III. (1909:42) 2. p.

helyzetben volt, s Hatvant tekinthette egyik vetélytársának, de természetesen – az idézetből látható módon – Salgótarját is veszélyesnek láthatták Pásztó és az iskola fejlődésére egyaránt. Ez a vetélkedés és félelem jelenik meg akkor is, amikor több hírben, cikkben Hatvannal és annak polgári iskolájával vetik össze a pásztói intézményt. Erre utal az a hír is, amelyben arról írnak, hogy a hatvani iskolaügy szépen fejlődik, hiszen latint tanítanak a polgári iskolájukban, ezzel a végzetek számára lehetővé teszik az átlépést a gimnáziumokba. Egyben felhívják rá a figyelmet, hogy erre Pásztón is szükség lenne.²⁹ Mindezek fényében könnyen kimondható, hogy a polgári (fiú)iskola is egy fontos tényező volt abban, hogy a település versenyre kelhessen a környék központi településének szerepéért elsősorban Hatvannal, másodsorban Salgótarjánnal szemben.

A polgári fiúiskola és annak épülete komoly szerepet játszott az első világháborús években is, amikor hadikórház is működött itt. Éppen ezért számos hír szól a hadikórház működéséről, a polgári iskolában rendezett különféle jótékonysági rendezvényekről, a diákokhoz vagy éppen a tanárokhoz köthető gyűjtési akciókról, amelyek mindegyike azt mutatja, hogy a település és az iskola közösségének élete sok ponton összekapcsolódott. A források feldolgozása során nyilvánvalóan szelektálni kellett a híreket, minden említés nem kerülhetett bele a végleges szövegbe, ezért itt csak utalok ezekre.

Az iskolai értesítők elemzése

Az iskolai értesítők olyan forráscsoportot alkotnak az intézmény történetének feltárása szempontjából, amelyek alapvetően hasonló felépítést követnek, így bizonyos szempontból önismétlő jellegűek. Éppen ezért feldolgozásuk során azt a módszert volt célszerű választani, hogy tartalmukat tematikusan rendezve mutatom be. Alapvető fontosságú forrásokról van szó, hiszen kiválóan bemutatják az iskola környezetét és annak mindennapjait is. Feldolgozásukat abban a reményben kezdtem meg, hogy segítenek tisztázni az iskola implicit funkcióinak meglétét, illetve az iskola és környezetének kapcsolatát egyaránt. Természetesen itt is megfelelő forráskritika szükséges, hiszen ez a kiadvány nemcsak tájékoztató funkciót látott el az intézményben tanulók és szülei számára, hanem a beiskolázást segítő információforrásként is funkcionált. Szerzői ráadásul alapvetően az iskola oktatói, a tantestület tagjai, tehát nyilvánvalóan igyekeznek a lehető legpozitívabb képet festeni az intézményről. Mindezekkel együtt egy rendkívül gazdag és értékes forráscsoporttal dolgozhat a kutató, s az áttekintés során kibontakozhatnak a szemei előtt a pásztói polgári fiúiskola

29 *Latin tanszék a polgáriban*. Pásztói Hírlap V. (1911:33) 3. p.

mindennapjai. Nagy előny az is, hogy viszonylag teljes forrásanyag áll rendelkezésre, alig néhány év hiányzik a vizsgált időszakból, így kutatóként és történetíróként nem kell túlzottan nagy hiátusokat kitölteni más források vagy következtetések, feltételezések segítségével.

Ahogy arra a sajtó elemzésekor rámutattam, a pásztói polgárok alapvetően gazdasági hasznot reméltek az iskola létezésétől, és az ide járó diákoktól azt várták, hogy nekik köszönhetően az ipar és a kereskedelem fejlődni fog. Ezt az elvárást részben teljesítette is az iskola, hiszen sok diákot vonzott a környékről. Ez egyben azt is jelentette, hogy a távolabbról érkező diákok ellátását és szállását biztosítani kellett. Az értesítőket áttekintve világosan látszik, s kétséget kizáróan bizonyítható, hogy ebben Pásztó lakossága és az iskola tantestülete teljes mértékben együttműködött. Az értesítőkben rendszeresen szerepelnek a beiskolázásra vonatkozó információk is. Ezek között olvasható például az, hogy a távolabbról érkező diákokat helyi családoknál lehet elhelyezni. Az 1897/98-as tanév értesítőjében például azt olvashatjuk, hogy a következő tanévben 8 és 15 forint közötti havi összegért kaphatnak teljes ellátást a vidéki gyerekek egyes pásztói családoknál.³⁰ A következő tanévben már egy kicsivel nagyobb összegről olvashatunk, de egyéb szempontból is hasznos adalékokkal szolgál a szöveg, ezért szó szerint is idézem: „*Vidéki tanulók elhelyezésére az igazgatóság szívesen ajánl megbízható és tisztességes családokat, akik havi 10–15 forintért teljes ellátást adnak. Vendéglőkben, kávéházakban és általában a mulatozásra szánt helyeken lakást kibérelni szigorúan tiltva van. A tantestület a vidéki gyermekekre nagy gondot fordít, és gyakrabban felülvizsgálja a szállásadók lakásait. Megjegyzendő, hogy a szülők által választott szállásadók neveit az igazgatóságnál be kell jelenteni.*” Az idézett szöveg tehát egyértelművé teszi, hogy az iskola tantestülete és igazgatósága komolyan ellenőrizte a diákok körülményeit, rendszeresen ellenőrzi a szállásadókat. Emellett az is fontos, hogy az ellenőrizhetőség miatt be kellett jelenteni a szállásadókat. Szintén rendkívül fontos, hogy az igazgatóság csak a családoknál történő elszállásolást engedélyezte, a szórakozó- és vendéglátóhelyeken történő bérletet már nem. Ennek a szabálynak a célja egyértelműen az lehetett, hogy a tanulók megfelelő tanulmányi előmenetelét és erkölcsi fejlődését biztosítsa, még hozzá családi jellegű környezetben. Ráadásul az intézkedés haszna abban is felfedezhető, hogy nem a hivatalos szállásadókat igyekszik további bevételhez juttatni, hanem a helyi családokat. Ez feltehetően tovább növelte az iskola népszerűségét a szállásadó – így bevételhez jutó – családok körében, másrészt pedig részben teljesíti az iskolával szembeni elvárások egyikét, a gazdasági hasz-

30 *A pásztói Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1897-1898. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1898. 33. p.

nosságot. Azt is több alkalommal kiemelték az iskola értesítői, hogy Pásztó klimatikus viszonyai kellemesek, és a megélhetés olcsó. Ez arra utal, hogy az iskola vezetése maga is azzal számolt, hogy viszonylag szegényebb sorból származó vidéki tanulók beiskolázása várható, hiszen az ő számukra rendkívül fontosak a megélhetés költségei. Az 1900/1901-es tanévről szóló értesítőben egy újabb olyan adalékot találunk, amely az iskola regionális szerepének tudatos erősítésére utal. A forrás szövegének idézése itt is megkönnyíti az elemzést: „*Pásztó mezőváros olcsó hely. Kitűnő klimatikus viszonyainál fogva a fejlődő tanulók egészségére igen kedvező. Vidéki tanulók megbízható tisztességes családoknál havi 24–30 koronáért teljes ellátást kaphatnak. A tantestület tagjai a növendékek erkölcsi viseletét a város kicsisége miatt könnyen ellenőrizhetik. Polgári iskolája 6 osztályú, teljesen modern berendezésű, tágas, világos tantermekkel, nagy játszó udvarral és kerttel; amiért is a gyermekeiket taníttatni óhajtó szülőknek a legmelegebben ajánlhatjuk. A szülők és tanulók tájékoztatására közöljük végül, hogy a m. kir. államvasutak igazgatósága 1901. január elseje óta kedvezményes áru tanuló-bérletjegyeket engedélyezett, saját vonalain a szomszédos s az 1. és 2. távolsági forgalomban. Ezen vasúti kedvezmény alapján: Tiribes, Bátöny, Kis-Terenne, Pálfalva, Salgó-Tarján és Somos-Újfaluban lakó tanulók, tekintettel az előnyös összeköttetésre, bátran beiratkozhatnak a pásztói állami polgári iskolába s az előadásokat fennakadás nélkül látogathatják. A tanuló bérletjegyek, a polgári iskola igazgatójának igazolására, az illető állomásokon adatnak ki.*”³¹

A vasúti kedvezmény megadása arra utal, hogy az iskola elismertsége, tanulói létszáma már olyan lett, hogy a kedvezményes vasúti bérletek megadása is indokolt volt. A vasútnak így tehát nagy szerep jutott az iskola életében és annak jövőjében egyaránt. Érdekességgént éppen ezért érdemes közölni a helyi pályaudvar képét, amelyet egy 1914-ben postázott képeslap őrzött meg az utókor számára, és e sorok szerzője abban a szerencsés helyzetben van, hogy gyűjteményében tudhatja a lapot. A vasúti bérletekkel kapcsolatos intézkedés tovább szélesíthette a beiskolázási körzetet, hiszen azok is megengedhették maguknak a gyermekeik polgári iskolába járatását, akik egyébként nem tehették volna ezt meg a magas utazási, illetve lakhatási költségek miatt. Azt is látni kell ugyanis, hogy a havi 24–30 koronás ellátási költség viszonylag magas. Összehasonlításként elegendő csak azt megemlíteni, hogy az éves tandíj a polgári fiúiskolában ekkor 10 korona, a beiratkozási díj pedig 2 korona volt.³²

31 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1900-1901. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1901. 61. p.

32 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1900-1901. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1901. 60. p.

1. kép: A vasúti pályaudvar Pásztón 1914-ben. Forrás: A szerző magángyűjteménye

A már idézetteken túl is számos utalást találunk arra vonatkozóan, hogy az iskola fejlesztése és működése közvetlen gazdasági hasznot hajtott a településen és a környéken, de legalábbis ezt remélték tőle. Az 1901/02-es tanévről szólva a szőlészeti telep létrehozása kapcsán is ez az egyik fő érv: „Ezen tanév történetének egyik nevezetes eseményeként említhetjük fel iskolánknak gazdasági tanfolyammal való kibővítését. A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr ugyanis a város és tanügyi kormány között fennálló »Kötelező okirat« 6. pontjának ama kívánalmait, hogy a szőlőszet és gyümölcsészet, mint a pásztói lakosság megélhetésének alapját, képező gazdasági ág, – az ifjúságnak gyakorlatilag taníttassék, – a gazdasági szaktanítói állás rendszeresítése, illetve annak betöltése által teljesítette. Ezen nagy fontosságú ministeri intézkedés folytán a pásztói polgári fiúiskola mint gazdasági tanfolyammal egybekötött intézmény, már a közel jövőben hívatva lesz tervszerű vezetés a gazdasági, különösen pedig a szőlészeti ismereteknek elméleti és gyakorlati oktatása által oly praktikus és hasznos ismeretekkel felruházni a felsőbb osztályok (IV.—VI. oszt.) tanulóit, melyeknek akár tanulmányaik folytatásánál, (gazdasági tanintézetekben, tanítóképezdékekben) akár saját kis birtokuk önálló vezetésénél nagy hasznát vehetik.”³³ Ugyanitt részletesen olvashatunk az iskola regionális szerepéről, aminek egyben részletes indoklását is látjuk: „A beirt növendékek közül helybeli 41, vidéki 82

³³ A pásztói gazdasági tanfolyammal egybekapcsolt Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1901-1902. tanévről. Schlesinger Mihály könyvnyomdája, Pásztó, 1902. 17. p.

tanuló volt. Bár a tanulók létszámának emelkedése öröndetes haladást mutat, az eredmény még több is lehetett volna, ha Pásztó városának közönsége nagyobb számmal küldené gyermekeit polgári iskolánkba. A szaporulat így jobbára a vasúton bejáró vidéki tanulókra esik, kik a kedvezményes árú bérletjegyeknek a szeptember és gyorsvonatokra való engedélyezése által mind sűrűbben keresik fel iskolánkat a Pásztóról—Salgó-Tarján felé eső községekből a vasúti kedvezmény miatt, továbbá a szomszédos Nógrád megyéből a balassa-gyarmati polgári fiúiskola fokozatos bezűntetése miatt, iskolánk benépesedése hova-tovább nagyobb arányokat fog öltetni azon szűlők részéről, kik gyermekeiket a gyakorlati életpályákra szánják. A tantestűlet különben a maga részéről minden lehetőt elkövet arra nézve, hogy ezen ifjú intézetet a közönséggel megkedveltesse, népszerűvé és olcsóvá tegye, a miért is számít a helybeli és vidéki társadalom bizalmára és támogatására.”³⁴ Ez az idézett gondolat több szempontból is jelentős a vizsgálatainkban. Egyrészt jól mutatja, hogy ekkor a vidéki tanulók aránya kb. 2/3 a pásztóiakhoz viszonyítva, azaz az iskola viszonylag népszerűtlen a településen belül. Emellett az is kiderűl, hogy az akkori nógrádi megyeszékhely, Balassagyarmat fokozatosan bezűntette polgári iskoláját, amitől Pásztón a tanulói létszám emelkedését várták. Úgy tűnik tehát, hogy a pásztói polgári fiúiskola alapvetően népszerűtlen volt a saját településén, ugyanakkor máshonnan viszonylag nagy létszámű volt a beiskolázás. Kérdés lehet ugyanakkor az, hogy mi lehetett a népszerűtlenség oka. Erre a kérdésre egy lehetséges választ szintén az iskolai értesítőkben fedezhetűnk fel. Bár kétségtelen tény, hogy az iskolának volt gazdasági haszna a településen, népszerűtlenségének egyik okát a következő sorokban találhatjuk meg: „A fegyelmi esetek nagyobb része azon okból származott, hogy a vasúton bejáró tanulók a déli órákat részint az intézeti helyiségben, részint pedig a vasúti állomásnál töltötték el a személyvonat elindulásának idejéig, igen sokszor a késő esti órákig is, ami a kellő felűgyelet hiánya miatt eleinte több rendetlenkedésre vezetett. Ennek megszűntetése céljából kérelmeztűk a tanuló-bérletjegyeknek a gyorsvonatra való érvényesítését is, mi megadatván, az állapotok javultak.”³⁵ Ebből a néhány gondolatból tehát az derűl ki, hogy a bejáró diákokkal fegyelmi problémák is előfordultak. Ez nyilvánvalóan negatívan befolyásolta az iskola népszerűségét, s könnyen lehet, hogy a pásztói szűlők egy része úgy tekintett az iskolára, hogy az akár káros is lehet a gyermekűk számára, hiszen rossz környezetbe, rossz társaságba kerülhet. Nemcsak az iskola történetében,

34 A pásztói gazdasági tanfolyammal egybekapcsolt Állami Polgári Fiűiskola értesítűje 1901-1902. tanévről. Schlesinger Mihály könyvnyomdájá, Pásztó, 1902. 18. p.

35 A pásztói gazdasági tanfolyammal egybekapcsolt Állami Polgári Fiűiskola értesítűje 1901-1902. tanévről. Schlesinger Mihály könyvnyomdájá, Pásztó, 1902. 23–24. p.

hanem általánosan pedagógiatörténeti értelemben is érdekes lehet, hogy hogyan próbálták meg kezelni a problémát az iskola részéről. Részben erre utalnak már a megállapítás kapcsán is, amikor a bérletjegyek gyorsvonatra való érvényesítését érik el. Azt azonban könnyű belátni, hogy ez csak tüneti kezelés, valódi megoldásnak semmiképpen sem tekinthető. Egyértelmű, hogy a tanulók energiájának lekötése, a szabadidő hasznosabb eltöltésének megoldása lenne a kívánatos megoldás, a kérdés csak az, hogy ezt az iskola miért nem tudta vagy nem akarta vállalni. A válasz erre szintén megtalálható az értesítőben, bár mai szemmel nehezen elfogadható a gondolat, amely így szól a tanulmányi eredmények kapcsán: „*A polgári iskola nem lévén a tudományos pályára előkészítő intézmény; már ezen rendeltetésénél fogva is, kénytelen befogadni a selejtes és gyengébb tehetségű tanulókat.*”³⁶ Ebből a gondolatból úgy tűnik, hogy a tantestület eleve nem várt jelentős teljesítményt a diákoktól, sőt egy részüket eleve gyenge teljesítményűnek tekintette. Így akár a kisebb rendbontásokat is elfogadhatónak tarthatták. Itt feltétlenül utalnom kell a közismert pedagógiai-pszichológiai jelenségre, a Pygmalion-effektusra, hiszen a problémák gyökere akár az is lehetett, hogy maguk a pedagógusok és a közösség sem várt el igazán jó teljesítményt és magaviseletet a diákoktól. A problémák egyik megoldási kísérlete lehetett, hogy a vasúton bejárók olcsón ebédkosztot kaptak az iskola helyiségeiben.³⁷ Ez azonban nem oldotta meg a problémákat, mert a következő tanévben is arról írnak az értesítőben, hogy fegyelmi problémák vannak, amit egy új fegyelmi szabályzat bevezetésével és szigorú betartatásával próbáltak kezelni, a szöveg szerint sikerrel. A probléma gyökerét abban látták, hogy sok volt a más iskolából és vidékről érkező tanuló, akik a helyi viszonyokat nem ismerték, ezért az elsődleges feladat az volt, hogy a pedagógusok ezeket megismertessék és megszoktassák a tanulókkal. Ennek érdekében a fegyelmi szabályzatot a tanév folyamán többször is felolvasták a tanulóknak.³⁸ Valószínűleg ez sem javított sokat az iskola népszerűségén, mert az iskola vezetősége ismét azzal próbálkozott, hogy gazdaságilag érdekeltté tegye a pásztóiakat az iskola sikerében. Az iskola mellett ugyanis magánszemélyek is vállalhattak kosztos diákokat, tehát nemcsak szállást nyújthattak a távol élőknek, hanem a bejárók étkeztetésében is kivehették részüket, így közvetlenül hasznot szerezve abból, ha az iskola működött. Az erről szóló egyik tájékoztatást azonban

36 *A pásztói gazdasági tanfolyammal egybekapcsolt Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1901-1902. tanévről.* Schlesinger Mihály könyvnyomdája, Pásztó, 1902. 24. p.

37 *A pásztói gazdasági tanfolyammal egybekapcsolt Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1901-1902. tanévről.* Schlesinger Mihály könyvnyomdája, Pásztó, 1902. 60. p.

38 *A pásztói gazdasági szakoktatással kapcsolatos 6 osztályú Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1902-1903. tanévről.* Első pásztói könyvnyomda, Pásztó, 1903. 50. p.

szintén idéznem kell, mert egy másik fontos jelenségre is rámutat, amellyel feltétlenül foglalkozni kell: „*Ama helybeli szülőket, kik kosztosokat óhajtanak tartani, arra' kérem, szíveskedjenek nálam még a nyári nagyszünidőben a következő adatokat bejelenteni: a) nevüket, állásukat, az utcát és házszámot; b) hány tanulót és egyet-egyet mennyiért fogadnak el? — Együttal arra is figyelmeztetem a szállásadókat és a többi helybeli lakosokat, hogy intézetünk növendékeinek csak azok szüleinek (vagy gyámjának) előzetes fölhatalmazására adhatnak kölcsön pénzt vagy valamit hitelbe. Úgy az efféle tartozásokért, valamint bármiféle privát adósságokért és követelésekért a tanulók bizonyítványait a tanév végén nem tartjuk vissza.*”³⁹ Ez egyrészt azt mutatja, hogy magánszemélyek, családok is vállalhattak kosztos diákokat, ahogyan azt említettem, tehát érdekeltté tette őket az iskola az együttműködésben, azonban arra is felfigyelhetünk, hogy más problémák is felmerültek a diákokkal kapcsolatban. A szöveg alapján az látszik, hogy előfordultak olyan esetek, amikor a gyerekektől a helyi lakosok különféle összegeket követeltek vissza, mert azokat kölcsönbe adták nekik, vagy éppen hitelbe kaptak valamit, feltételezhetően például kosztot. E néhány sorból nem derül ki, hogy mi történhetett egészen pontosan, de azt is feltételezhetjük, hogy néhány gyerek – talán egyszerű diáksínyként – kért étkezést, esetleg kölcsönt helyi lakosoktól, ugyanakkor az is könnyen előfordulhatott, hogy felnőttek verték át tudatos rosszindulattal a gyermekeket, aztán pedig pénzt követeltek tőlük. Az is nyilvánvaló az idézett sorokból, hogy ezután az érintett pásztói felnőttek az iskola vezetésétől várták a megoldást olyan módon, hogy a kérdéses adósság rendezéséig a diákok ne kaphassanak bizonyítványt. Ezt a problémát és feszültségforrást az iskolavezetés csak úgy tudta kezelni, hogy az említett tájékoztatásban leszögezte, hogy szülői engedélyre van szükség bármilyen kölcsön vagy hitel nyújtásához. Az iskola reformjának kérdése is több alkalommal megjelenik az iskola értesítőjében, mégpedig olyan kontextusban, hogy annak Pásztóra nézve pozitív gazdasági hatása lesz. Így például az 1903/04-es tanév értesítőjében a polgári iskola 7 osztályossá alakításáról olvashatunk, de ugyanez a kérdés évekkel később, az 1907/08-as tanévről szóló értesítőben is feltűnik, mégpedig a következő formában: „[...] írásbeli bizonyítékaim vannak arra, hogy mikor a fentebb említett tanügyi hír szárnyra kelt, anélkül, hogy az illetőknek írtam volna, felső kereskedelmi iskolai növendékek társaik nevében ama kérelemmel fordultak hozzám, hogy adjak nekik megnyugtató választ a hír valódiságáról és megbízhatóságáról, mert ez esetben tömegesen lépnének át intézetünkbe. Mit bizonyít ez? Azt, hogyha a mostani tervezés szerint valósul meg a hétéosztályos polgári fiúiskola,

39 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1907-1908. tanévről.* Nigrinyi Ferenc könyvnyomdája, Pásztó, 1908. 44. p.

a mi intézetünk igen népes lesz. Városunkban akkor lesz csak az igazi élénk diákélet! Ez pedig, erősen hiszem, élénkíteni fogja községünk iparát, kereskedelmét, szóval az összes becsületes foglalkozási ágra jótékonyan fog hatni. Ha valahol az országban létesül 7 [osztályos] polgári iskola, úgy itt bizonyára lesz, mert ahhoz a városnak elvitázhatatlan joga van. Annak idején nem kell majd kilincselnünk, kérnünk és könyörögnünk, hanem kézben a »Kötelező okirat«-tal követelünk. Csak arra kérem e helyen ismételve városunk intéző férfait, hogy az állammal kötött szerződésüknek semminemű megváltoztatásába bele ne menjenek. Álprófétákra és édes-mázos hamis ígéretekre ne hallgassanak!»⁴⁰ Ez ismételten nagyon sok fontos információt tartalmaz, bár ezek egy részét csak implicit módon. Egyrészt ismét azzal érvel a szerző, hogy Pásztónak és lakosainak az iskola bővítése jelentős anyagi hasznot hajtana, másrészt viszont világosan látszik, hogy az iskola még ekkor is népszerűtlen, ráadásul nem mindenki áll a reform mellett. Az igazgató nyilvánvalóan érzelmileg túlfűtött módon ír álprófétákról és hamis ígéretekről, de a szavai alapján egyértelműen látszik, hogy a felmerülő polgári iskolai reformnak a település vezetőinek körében sem volt teljes a támogatottsága. Az eddigiek alapján jól bizonyíthatónak tűnik, hogy az iskola működése a település gazdasága szempontjából igen jelentős volt, s sok családot érintett személyesen is a kosztosok, illetve az elszállásolt diákok anyagi hozzájárulása miatt. Ugyanakkor az is látszik az idézett szövegrészekből és az egyéb, nem szó szerint citált adalékokból, hogy a sok idegen diák számos konfliktus forrásává is vált, így az intézmény népszerűsége sem volt egyértelmű.

A következőkben azt fogom bemutatni, hogy hogyan jelennek meg az iskolai értesítőkben az intézmény és a település kulturális élete közötti kapcsolatok. Többször utaltam minderre a sajtó alapján, így az ezzel egybevágó értesítőbeli gondolatok megismétlése felesleges, elegendő mindezek megemlítése. Van viszont néhány olyan adalék, ami a sajtónál lényegesen hangsúlyosabban jelenik meg az iskolai értesítőkben, így kiválóan alkalmas arra, hogy bizonyítsa: a polgári fiúiskola jelentős hatást gyakorolt a település kulturális életére. Többször említik az értesítőkben, hogy a diákok – természetesen a katolikusok – részt vesznek tanáraikkal együtt a vasárnapi és ünnepi miséken, ahol az énekórákon tanult egyházi énekeket is előadják, a hívek nagy örömeire. Ezt említik egyebek mellett az 1899/1900-as tanévről szóló értesítőben.⁴¹ Ahogyan a sajtóban, úgy az iskolai értesítőkben is minden évben olvashatunk a különböző ünnepekről, amelyen

40 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1907-1908. tanévről.* Nigrinyi Ferenc könyvnyomdája, Pásztó, 1908. 46. p.

41 *A pásztói Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1899-1900. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1900. 10–11. p.

az iskola tanulói és tanári kara rendszeresen részt vett, igen gyakran szerepelt is. Ízelítésként idézek is az egyik ilyen értesítőbeli bejegyzésből, mert a szöveg jól példázza ezeknek az ünnepi alkalmaknak az általánosnak tekinthető lefolyását is. A téma így jelenik meg az 1903-as értesítőben: „*Mindeme ünnepeket isteni tisztelet előzte meg, mely után az ifjúság az intézet tornatermében gyülekezett össze s itt folyt le az ünnepély a szülők és tanügybarátok részvétele mellett. Az ünnepély rendesen az igazgató bevezető szavaival kezdődött, az egyes számok között pedig Fligler Lajos énektanár vezetése mellett az ifjúsági daloskör hazafias dalokat énekelt s végezetül igazgató mondott rövid záróbeszédet.*”⁴² Több értesítőben is ehhez hasonló beszámolókat olvashatunk. Általánosságban elmondható, hogy a nagy ünnepeket istentisztelet előzte meg, majd az iskola tornatermében ünnepelt az iskola közössége, de ezeken az alkalmakon az érdeklődő pásztoiak is részt vehettek, s az értesítők tanúsága szerint részt is vettek. Az ünnepi alkalmak tehát mindig lehetőséget teremtettek arra, hogy az iskola tanulói és tanárai találkozzanak a pásztoi lakossággal, s az ünnepi műsorok által kulturális értékeket is közvetítsenek számukra. Megjelennek emellett az értesítőkben a már a sajtónál is említett ismeretterjesztő előadások, mintegy kontrollforrásként megerősítve a hírlapban megjelenteket. Kifejezetten fontos emellett a kulturális kapcsolatok vizsgálata szempontjából az is, hogy több tanár látott el újságírói, szerkesztői feladatokat, illetve tanított más iskolákban is. Azzal már foglalkoztam korábban, hogy újságíróként, illetve szerkesztőként egy-egy tanár egyben a közgondolkodásra is nagy hatást gyakorolhatott. Fontos ugyanakkor, hogy néhány pedagógus nemcsak a pásztoi lap munkatársaként tevékenykedett, hanem rendszeresen jelentek meg írásaik a Hatvani Hírlapban is. Ez egyrészt a tágabb környezetre gyakorolt hatást is jelenti, másrészt – ha a szerzőnél szerepelt a munkahelye, eredeti foglalkozása – az iskola számára egyfajta reklám is, ami adott esetben segíthette a beiskolázást. Bíró Gyula és Salgó Mór például rendszeresen publikált szakmai jellegű cikkeket a pásztoi és hatvani lapban is, emellett Bene József is folytatott újságírói tevékenységet. Halász József, Irányi Dezső, Láng János és Székely Andor a helybeli iparostanonc-iskolában is tanítottak.⁴³ Emellett korábban szót ejtettem már Demecs József tevékenységéről, aki a néptanítói állása mellett dolgozott a polgári iskolában is helyettes gazdasági tanárként. Mindebből látható, hogy a tantestület tagjai többféle módon is kivették a részüket a település életé-

42 *A pásztoi gazdasági szakoktatással kapcsolatos 6 osztályú Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1902-1903. tanévről.* Első pásztoi könyvnyomda, Pásztó, 1903. 54. p.

43 *A pásztoi gazdasági szakoktatással kapcsolatos 6 osztályú Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1902-1903. tanévről.* Első pásztoi könyvnyomda, Pásztó, 1903. 48. p.

ből, ráadásul ügyeltek arra, hogy a diákokat is minél szélesebb körben bevonják a közösségi életbe. Azzal pedig, hogy az iskolai ünnepségeket és különböző rendezvényeket nyitottá tették a közösség számára, folyamatosan lehetővé tették azt is, hogy az iskola élete minél szélesebb körben ismertté váljon. Részben ugyan gazdasági jellegű kérdés, mégis az ismeretterjesztéshez érzem közelebb állónak azt az 1913-as értesítőben megjelenő információt, hogy selyemhernyó-tenyésztésbe kezdtek az iskolában.⁴⁴ Ez egyértelműen gazdasági kérdés, az viszont már az ismeretterjesztéshez és a műveltségi színvonal növeléséhez tartozik, hogy egy olyan mezőgazdasági ágazat meghonosítására törekedtek, amely addig nem létezett Pásztón. Az értesítőből megtudjuk, hogy sok tanuló és családjuk bekapcsolódott a selyemhernyók tenyésztésébe, ahogyan számos helybéli lakos is. Természetesen mindehhez az érintetteknek számos ismeretet el kellett sajátítani annak érdekében, hogy sikeres lehessen a próbálkozás. Az értesítő szerint ez meg is valósult, mert a ceglédi selyemtenyésztési felügyelő a településen járva végigjárta a helybéli tenyésztők otthonait, s pozitív benyomásait jegyezte fel. Ez azt mutatja, hogy az iskola sikeresen közvetítette az érdeklődők számára a szükséges ismereteket, és megfelelő módon tudta támogatni az új gazdasági ágazat beindítását.

Amikor egy intézmény regionális szerepét vizsgáljuk, akkor természetesen az is rendkívül fontos, hogy az adott intézmény tágabb kapcsolatrendszerét áttekintsük. Ebben is nagy segítséget jelentenek az iskolai értesítők. A polgári fiúiskola tanulói és tanárai ugyanis rendszeresen vettek részt tanulmányi kirándulásokon, amelyekről a tanév végén megjelenő értesítőkből beszámoltak. Természetesen ebben a munkában nem lehet az a cél, hogy mindegyik ilyen kirándulást bemutassam, néhányról viszont mindenképpen szólni kell, mert jól illusztrálják az iskola külső kapcsolatait. Elsőként az 1898/99-es tanév értesítőjében lévő információt emelném ki. A salgótarjáni kirándulásról a következőket tudhatjuk meg: „*A június 8-iki ünnepély után a tantestület a tanuló ifjúság III. és IV. osztálya és a városbeli néhány érdeklődő a salgótarjáni vasgyári igazgatóság szíves engedélye folytán, az ottani vasgyárat tekintették meg, hol a ki-rendelt vezetők kalauzolása mellett annak minden helyiségeit megtekintették és a vezetők szakszerű magyarázata folytán ismereteiket nagy mérvben gyarapították.*”⁴⁵ Mint a szövegből kiderül, a diákokat valóban életközeli ismeretekkel igyekeztek felvértezni, hiszen egy működő gyár látogatása által az elméleti

44 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője az 1912-1913. tanévről.* Földes A. könyvnyomdája, Pásztó, 1913. 10–11. p.

45 *A pásztói Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1898-1899. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1899. 4. p.

ismereteiket gyakorlati ismeretekkel bővíthették. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy az iskola vezetése a kezdetektől arra törekedett, hogy minél szélesebb kapcsolati rendszert építsen ki a környék gyáraival. Szintén fontos információ az is, hogy nemcsak a tanárok és a diákok, hanem néhány helybéli polgár is velük tartott a kiránduláson. Ez hasonlóan a korábbiakhoz azt mutatja, hogy az intézmény nem elszigetelten működött, hanem igyekezett szerves kapcsolatot fenntartani Pásztó lakosságával is. Nemcsak Salgótarján, de Hatvan irányában is tettek kirándulást, az 1902/03-as tanév során a hatvani cukorgyárat látogatták meg a diákok.⁴⁶ A gyárak mellett bányalátogatásokra is sor került az évek során, ennek egyik példája az 1913/14-es tanévben lezajlott mátraszőlősi bányalátogatás is. Ezen a látogatáson az iskola valamennyi diákja részt vett.⁴⁷ Ezeknek a kirándulásoknak a hasznát könnyű belátni, természetesen elsődlegesen tanulmányi célú kirándulásokról van szó, azonban több más szempontból is fontosak lehetnek. Úgy a diákok, mint a tanárok számára kapcsolatépítési lehetőséget jelenthettek, a tanulók pedig ténylegesen, a gyakorlatban is láttak gyárakat és bányákat, amelyekről elméleti ismeretekkel már rendelkeztek. Másrészt ez hasznos lehetett az iskola számára is, hiszen a meglátogatott gyárakban, bányákban dolgozók között is lehettek olyanok, akik ezeknek a látogatásoknak a hatására szereztek pozitív benyomást az iskoláról, és esetleg éppen ezért írták később a pásztói polgári fiúiskolába gyermekeiket.

A következő nagy témakör, amit feltétlenül vizsgálni kell a forrástípus alapján, az a jótékonyság kérdése. Az iskolai értesítők alapján kirajzolódó kép azt mutatja, hogy ezt többféle módon is értelmezhetjük a pásztói polgári fiúiskola esetében. Egyrészt látni kell, hogy az iskolát a helyi és a környékbeli lakosság folyamatosan támogatta, ennek számos példáját fedezhetjük fel az értesítőket olvasva. Másrészt viszont nem feledkezhetünk meg arról sem – ahogy erre már utaltam is több helyen –, hogy az intézmény maga is töltött be jótékonyági funkciót. Ezekkel az ügyekkel kapcsolatban szintén nagyon sok utalást találunk az értesítőkben, így a korábbiakhoz hasonlóan itt is csak egy keresztmetszetet adhatok mindezekről, ez azonban elég ahhoz, hogy az iskola szerepét megfelelően bemutassam. Először is azokról a jótékonyági eseményekről, adományokról fogok szólni, amelyek az iskola létezését és működését szolgálták. Az intézménynek voltak állandó támogatói, mint például a Pásztói és Hatvanvidéki Takarékpénztár. Ezek a pénzügyi intézetek változó összegekkel és mérték-

46 *A pásztói gazdasági szakoktatással kapcsolatos 6 osztályú Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1902-1903. tanévről.* Első pásztói könyvnyomda, Pásztó, 1903. 49. p.

47 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője az 1913-1914. tanévről.* Földes A. könyvnyomdája, Pásztó, 1914. 7. p.

ben, de folyamatosan támogatták az iskola legkiválóbb tanulóit, és rendszeresen ajánlottak fel pénzjutalmakat a jó vizsgaeredményekért. Pedagógiatörténeti szempontból érdekes adalék viszont az a tény, hogy az 1909/10-es tanévben, egészen pontosan 1910. május 25-én úgy döntött a tantestület, hogy megszüntetik a pénzjutalmakat. Ettől kezdve pénzjutalom helyett kizárólag könyvjutalmat adományoztak a kiemelkedő teljesítményt nyújtó diákoknak. Céljuk ezzel az volt, hogy a tanulást a diákok ne pénzszerzési eszköznek tekintsék, motivációjuk valójában a tudás megszerzése legyen.⁴⁸ Az iskola támogatói között rendszeresen feltűnnek magánszemélyek is. Természetesen eleinte a prominens pásztói polgárok, de később már egyre több helyről érkeznek magánszemélyektől adományok. Az értesítők szerkesztése ebben a tekintetben nem következetes, vannak olyan évek, amikor egészen részletesen mutatják be az adományozásokat, vannak olyanok is, amikor csak érintik. Előbbire kiváló példa az 1901/02-es tanév iskolai értesítője, ami teljes részletességgel mutatja be az adományozók névsorát, lakóhelyükkel együtt. Itt a környező települések neveit, Salgótarjánt vagy Verebélyt éppúgy megtaláljuk, mint a távolabbi Füleket vagy éppen Békéscsabát, ahová egy korábbi pásztói tanárt helyeztek át ebben a tanévben.⁴⁹ Többször olvashatunk arról is, hogy a pásztói lakosság különböző célokkal jótékonyági bálákat rendezett az iskola javára. Az 1900/1901-es tanévben olyan eset is előfordult, hogy a kórházi alap javára tartott táncmulatság bevételeiből juttattak a polgári iskolák javára egy bizonyos összeget.⁵⁰ Érdeemes idézni például az egyik, 1899-es jótékony célú hangversenyről szóló részből: „*A polg. iskolai szegény tanulóknak tankönyvekkel, rajz- és írószerekkel való fölsegélyezésére az igazgatóság egy iskolai hangverseny rendezését vette tervbe. A tantestület és a tanügy pártolójának közreműködésével a terv megvalósult. 1899. nov. hó 26-án a polgári fiúiskola tornatermében jótékonycélú hangverseny rendeztetett, mely a gondnokság, szülők és nagyszámú vendégek jelenlétében minden tekintetben igen szépen sikerült. A tiszta jövedelem 132 korona volt.*”⁵¹ Számos egyéb példát is találhatunk ilyen esetekre, de ez a néhány is egyértelműen megmutatja, hogy a fiúiskolának számos támogatója volt Pásztón és a környéken. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy az iskola tanulói és tantes-

48 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője az 1909-1910. tanévről.* Földes A. könyvnyomdája, Pásztó, 1910. 23–24. p.

49 *A pásztói gazdasági tanfolyammal egybekapcsolt Állami Polgári Fiúiskola értesítője az 1901-1902. tanévről.* Schlesinger Mihály könyvnyomdája, Pásztó, 1902. 52–53. p.

50 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1900-1901. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1901. 56. p.

51 *A pásztói Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1899-1900. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1900. 42.

tülete is rendszeresen jótékonykodott. Sok tanulót tandíjmentességben részesítettek a jogszabályok alapján, részben a szegénységük miatt, azonban számos példa van arra is, hogy az érintett tanulók további kedvezményeket, például ingyenes könyveket kaptak, nem ritkán a tantestület egy-egy tagjától. Az iskola teljes közössége rendszeresen jótékonykodott. Egy ilyen esetről tudósít például az iskolai értesítő, amikor az 1900. november 19-én tartott Erzsébet-napi ünnepség kapcsán a következőről számol be: „*Ugyanekkor a vakok internatusai számára gyűjtés útján befolyt a növendékek között 19 korona 94 fillér.*”⁵² Szinte természetesnek tekinthető, hogy a világháborús időszakban is jótékonykodtak a tanulók, de itt ki kell emelnem, hogy nem csupán a háborús áldozatok és árváik javára adakoztak. Az 1916/17-es tanév értesítőjében például olvashatunk egy olyan esetről, hogy az éves jutalomra szánt 88 korona 79 fillért a tanulók közfelkiáltással a gyöngyösi tűzkárosultak javára ajánlották fel.⁵³ Látható, hogy a vizsgált iskola egyrészt jelentős támogatást kapott Pásztó és térség lakosságától, másrészt viszont a tanulókat is a jótékonyságra nevelték. A forrásokból az a kép bontakozik ki, hogy a közösségi lét fontossága mindvégig jelen volt az iskola mindennapjaiban.

Következtetések, összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy két alapvető fontosságú forráscsoport, a helyi sajtó és az iskolai értesítők áttekintésével megpróbáljam bizonyítani vagy cáfolni azt a feltételezésemet, hogy a pásztói polgári fiúiskola jelentős szerepet töltött be Pásztó és térsége életében. Mindkét forrástípus meglehetősen nagy terjedelmű annak ellenére is, hogy – különösen a sajtó esetében – komoly problémát jelent a tény, hogy a forrás meglehetősen hiányosan, töredékesen maradt fenn. Az anyag feldolgozása során azonban egyértelművé vált, hogy a rendelkezésre álló információk bőven elegendőek ahhoz, hogy feltevéseimet bizonyítani tudjam. Olyan bőségben áll rendelkezésre az iskola életére való utalás a helyi sajtóban is, hogy komolyan kellett szelektálni a meglévő nyersanyagban, hiszen minden nem kerülhetett be a dolgozatba. Az azonban már a kezdetektől egyértelműen látszott, hogy az iskola valóban fontos szerepet játszott Pásztó és a térség életében is. Igazolhatóvá vált, hogy az intézmény és a település élete sok ponton összefonódott. Az intézmény megalapításának tervétől kezdve he-

52 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője 1900-1901. tanévről.* Hoffmann M. L. könyvnyomdája, Hatvan, 1901. 7. p.

53 *A pásztói Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítője az 1916-1917. tanévről.* Földes nyomda, Pásztó, 1917. 15. p.

lyi összefogásra volt szükség ahhoz, hogy az iskola megkezdhesse működését. Egyértelműen igazolhatóvá vált az is, hogy a közösség komoly elvárásokat támasztott az iskolával szemben, azt várta tőle, hogy segítse elő a település gazdaságának újbóli fellendülését.

Az a tézisem is igazoltnak látszik, hogy az iskola léte jelentős mértékben hatott a település hétköznapijaira is. Ahogyan arra is sikerült rámutatni, a legkülönbözőbb rendezvényeken, ünnepségeken és a hétköznapiakban is sok tekintetben érintkeztek a helyi lakosok és a tanulók, illetve a tantestület tagjai. A pozitív töltetű ismeretterjesztő előadásokra éppúgy találtam utalásokat, ahogyan a problémákra és a konfliktusokra. Nem kívánom azt a képet festeni, hogy az iskola léte csak pozitív dolgokat hozott Pásztó életében, hiszen szövegszerűen bizonyítható, hogy néhány esetben bizony kifejezetten konfliktusforrássá vált az intézmény. Mindezek mellett egyértelműen betöltött az iskola szociális funkciókat is, hiszen nemcsak a település és a környék lakosságának összefogását idézte elő azáltal, hogy a működéséhez folyamatosan támogatásra volt szüksége, hanem a szűken vett iskolai közösség is jótékonykodott. Egyértelmű, hogy az iskola a vizsgált időszakban mind a közösségi, társadalmi életre, mind a helyi művelődésre jelentős hatást gyakorolt. Egyrészt a napi működése és diákjainak tevékenysége, másrészt a tantestület munkássága által.

Az eddig feltáratlan, alig ismert források alapján sikerült következtetéseket megfogalmazni az intézmény helyi és regionális szerepével, hatásával kapcsolatosan. Tudatos szerzői döntés éppen ezért a viszonylag nagy számú szó szerinti idézet felhasználása, majd ezek értelmezése, mert a primer források rossz állapota miatt könnyen elképzelhető, hogy néhány évtized múlva már nem lesz fellelhető ez a forrásanyag, így a szó szerinti idézetek később akár elsődleges forrássá is válhatnak. Az iskola regionális szerepe kisebb mértékben igazolódott e két forrástípus alapján, mint eredetileg vártam, de még így is egyértelműen kirajzolódott, hogy a környező települések szempontjából is jelentős intézményről van szó. Mindezeket figyelembe véve, egy nagyobb, azonban még nem publikált kutatás adatait is ismerve kijelenthető viszont, hogy a Pásztói Állami Polgári Fiúiskola jelentős szerepet töltött be a település, sőt a tágabb környezete életében egyaránt. Az oktatási funkcióját messze meghaladóan a település egésze számára fontos közösségi térré vált, ahol számos jelentős és népszerű rendezvényt tartottak, illetve nagyon sok helyi lakos számára nyújtott segítséget a megélhetéshez azáltal, hogy számos környékbeli, sőt távolabb élő tanulót vonzott Pásztóra, akik helyi családoknál éltek térítés ellenében. Emellett a község vezetősége és lakossága is azt várta az intézménytől, hogy újra fellendíti a hanyatló mezőgazdaságot, így végül kitörési pont lesz egy elszegényedett település számára. Ezzel magyarázható például az, hogy az alapításkor és

később is sok esetben hoztak anyagi áldozatot az iskola fejlesztése érdekében. Ez utóbbi célját végül nem érte el a tanintézet, de szerepe és hatása megkérdőjelezhetetlen a település életében.

Felhasznált irodalom, források

- A pásztói állami polgári fiúiskola értesítője az ... tanévről.* Hoffmann Ny., Hatvan, 1897–1902.
- A pásztói gazdasági szakoktatással kapcsolatos 6 osztályú m. kir. áll. polgári fiúiskola értesítője az ... iskolai évről.* Első Pásztói Ny., Pásztó, 1903–1918.
- Alispáni jelentés Heves vármegye 1895. évi állapotáról.* Az érseki Líceum könyvnyomdájában, Eger, 1896.
- Dr. Platthy Adorján életrajza Forrás: http://www.paszo.hu/turizmus/hires_emberek [utolsó elérés: 2019. december 23.]
- Gortva János (2015): Az állami polgári fiúiskola alapítása és működésének kezdeti időszaka Pásztón. *Lakóhelyünk Honismereti Folyóirat*, II. évf., 1. sz.
- Gortva János (2016): A városi funkciók vizsgálata Pásztó nagyközség esetében. *Lakóhelyünk Honismereti Folyóirat*, III. évf., 1. sz.
- Pásztó és Vidéke I–III. évfolyam
- Pásztói Hírlap I–XXI. évfolyam
- Soós Imre (1991): *Képek a pásztói egyházközség és művelődés történetéből 1848-ig.* Pásztó Város Önkormányzata, Salgótarján.
- Valter Ilona (2018): *Pásztó a középkorban.* METEM, Budapest.
- Varga Lajos (2007): *A pásztói plébánia története.* Jel Könyvkiadó, Budapest.
- Vass József (1939): *Pásztó története.* k.n., Gyöngyös.

Gortva János

doktorjelölt

Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola

gortva.janos@uni-eszterhazy.hu